

Planeter och antikens gudasagor

Seppo Nurmi, 2013-2015

Planeterna samt solen och månen hade under antiken alla motsvarande gud eller gudinna, och senare inom alkemin förknippades de också med var sin metall. Planetsymbolerna används också i astronomiska kalendrar. Nedan en tabell, först solen och månen, sedan alla planeterna i ordning räknat från solen.

Namn	Symbol	Romersk gud	Grekisk gud	Metall
Solen	☉	Solus Invictus	Apollon (Delfoi)	Guld
Månen	☾	Luna	Selene	Silver
Merkurius	☿	Mercurius	Hermes	Kvicksilver
Venus	♀	Venus	Afrodite	Koppar
Jorden	♁	Tellus	Gaia	–
Mars	♂	Mars	Ares	Järn
Jupiter	♃	Jupiter	Zeus	Tenn
Saturnus	♄	Saturnus	Kronos	Bly
Uranus	♅	–	–	–
Neptunus	♆	–	–	–
Pluto	♇	–	–	–

Observera att Uranus, Neptunus och Pluto var inte kända under antiken, och att Pluto inte längre räknas bland ordinarie planeter utan kallas en dvärg-planet.

Nedan presenteras planeterna i den ordning de kommer från Solen räknad. Ordningen som man under antiken gav åt gudarna var dock en annan. Som en skapare var Saturnus formellt den främsta i romersk religiös hierarki, fast på historisk romersk tid hade rollen som den högste guden gått över till Jupiter. Mars låg onekligen näst efter Jupiter, medan Venus roll var mer oklar. Stundom uppfattas hon som romarnas urmoder, och röner som en sådan rätt hög rang. Det var nog så att det berodde på romarens hemvist, yrke, och familjebakgrund vilken vikt de olika gudarna gavs.

... texten är inte färdig, det finns hur mycket som helst att lägga till.

Förhoppningsvis det som finns här kan ändå vara av intresse.

Merkurius

Romarnas gud Mercurius kallas ofta budbäraren, och var också beskyddaren av handeln. Det latinska ordet "mercor" betyder handel och dithörande frakt och annan trafik, och troligen också bud som skickades mellan handlare. Han motsvaras hos etruskerna av guden Turms och hos grekerna av Hermes. Han är en mer undanskymd figur bland gudarna, men t.ex Tacitus anger att han var germanernas viktigaste gud, dvs. man identifierade honom med Wotan och Odin (det är oklart varför; enligt mytologin gjorde han ett och annat bus med de andra gudarna, som mer skulle förknippa honom med den germanska Loke).

Hermes hos grekerna bar tidigare en tydlig fallistisk symbolik. Det är också rimligt att Hermes- eller Mercuriusstaven med de två ormarna ska uppfattas som en forntida fallossymbol. Allt detta antyder att han har haft en mer central roll i fruktbarhetsmyterna långt tidigare. Hos romarna är han ganska sen nykomling, och som sådan har han säkert inte gett namn åt handeln (som det ibland påstås), utan han har nog kallats på det sättet efter sin funktion, t.ex från uttrycket "Deus Mercurialis", "handlarnas gud".

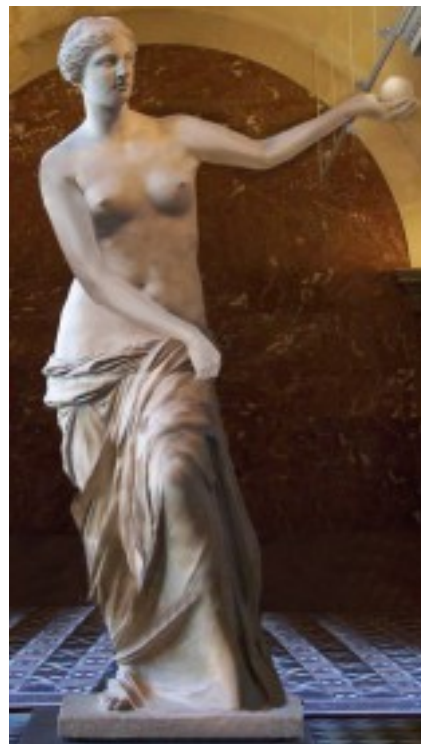
Venus

Venus är romarnas gudinna för kärlek, åtrå och och fruktsamhet. Hon har ägnats den klarast lysande planeten, så hon bör ha varit en betydande gudinna i äldre tider. I Rom var hon dock inte alls så mäktig som de manliga gudarna Jupiter och Mars, eller hemmets gudinna Juno. Men i bakgrunden finns säkert en äldre och mäktigare modergudinna, och i sina amsagor (Aeneas myten) härleder romarna sig från gudinnan Venus.

Bild på statyn Venus i Milo. Statyn saknar armar, men här är armarna digitalt rekonstruerade. Det är inte helt säkert att det är rätt pose.

Ordet "Venus" är möjligen bara ett epitet från början, som sedan har utvecklats till gudinnans namn. Som regel hade gudar och gudinnor i början inte några namn utan kallades efter sin funktion eller egenskaper. Det är därför troligt att Venus har åkallats i stilen "du skönaste gudinnan", vilket på latin (böjningsform vokativ) blir "Venustissima Dea".

Ordet "venustus" här betyder ungefär "den eleganta", "den sköna" eller "den förförande". Alltså kommer inte dessa ord från gudinnans namn utan tvärtom, för orden är gamla och har inte enbart sexuell betydelse. Det finns sedan ett antal senare latinska ord med sexuell innebörd som är härledda ur gudinnan Venus.

Jorden

Jorden kallas Tellus på latin när man avser planeten, men det är en modern uppfattning.

Hos romarna och grekerna var den kunskapen till få givna. För romarna var Tellus en gudinna, moder-jorden, därför också kallad "Terra mater".

Den grekiska motsvarigheten är gudinnan Gaia (Gaeae) eller "Ge mater". Denna rätt så lantliga Tellus minskade i betydelse, och rollen övertogs av andra, bl.a. en östligare variant "Magna Mater", den Stora Modern, och av den egyptiska jord- och himmelsgudinnan Isis. Det var dessa romarna åkallade med orden "Mea Donna", ofta förkortad till "Madonna", innan den titeln övertogs av Jesu moder.

Jorden som den grund vi går på heter "terra" på latin. Senare under antiken och på medeltiden använde man ofta uttrycket "terra firma", den fasta jorden, inte bara för att beteckna den fasta grunden, utan också enligt den Ptolemaiska jordcentrerade astronomin: Jorden stod fast och orörlig i mitten av universum.

Månen

På latin Luna. Månen var en gudinna, och man gjorde en koppling mellan mån-myterna och kvinnans menstruation, vilket ord ju kommer från latinets "mensis", månad.

Det finns ett gammalt begrepp, numera mest använt i poesi, "sub Luna". I den Ptolemaiska Geocentriska astronomin var månens sfär närmast Jorden, och således den lägsta av himmelska sfärer.

Kretsen under Månen, sub Luna, var således jordisk, i motsats till de sju himmelska sfärerna ovanför (Merkurius, Venus, Solen, Mars, Jupiter, Saturnus, och fixstjärnorna). Begreppet "sjunde himmel" avsåg den översta sfären som var närmast Gud.

Mars

Mars är romarnas krigsgud, men också han är en åskgud. Romarnas gudavärld var en samling lånad från olika håll, varför vissa funktioner fördubblades. Namnet är säkert sammandragning av en äldre lägre form. Märk väl att t.ex genitiv "Martii" utgår från en längre form "Martius". Grekerna kallade honom "Mardochoaios" (men obs. åtminstone de dominerande grekiska stammarna kallade sin krigsgud Ares). Det är möjligt att guden Mars kom med grekerna eller etruskerna till Italien, och togs upp av romarna långt före de senares maktperiod.

En förmodad forntida bakgrund: Babylons huvudgud runt 2000 f.Kr hette Marduk, och också Marduks stjärna var planeten Mars. "Marduk" härstammar möjligen från äldre fornakkadisk gud AMAR.UTU, på sumeriska MERI.DUG (stora bokstäver med punkt mellan avser kilskrift symboler).

Jupiter

Romarnas huvudgud var Jupiter (på latin skriven som "Ivppiter"). Han är de hedniska romarnas "Gud Fader", "Deus Pater". Det latinska ordet "deus" betyder egentligen himmelsgud, och har samma bakgrund som ordet "dies", dag, dvs den ljusa tiden av dygnet. En förromersk italisk urform kan ha låtit som "di-evs" med betydelsen himmel,

skyarna. Han var också åskgud, och i statyer bildades han med åskviggas i händerna.

En annan förklaring till namnet, som anges ibland, är "Dies Pater", "Dagens Fader", vilket motiveras också med att Jupiter och hans präster hade en del med romarnas kalender att göra. Det kan i sig stämma att man har uppfattat namnet så även i Rom, men den mer omständliga förklaringen ovan är nog närmare den historiska sanningen. Namnet "Jupiter" är således troligen en sammandragning ur en äldre förromersk tilltalsform som guden åkallades med, som har låtit ungefär "Diu Piter" (äldre vocativ ordböjning) med betydelsen "o Gud Fader", alternativt "o Himlens Fader".

Jupiter har fyra större månar, de galileiska månarna, efter upptäckaren Galileo Galilei. Månarna heter Ganymede, Callisto, Io och Europa. Alla har fått namn efter kvinnors som den grekiska guden Zeus enligt sagorna har förfört.

Ganymede

Callisto

Io

Enligt sagan av Zeus förvandlad till en kviga. Hon identifieras också som Prinsessan Ione, som den svartsjuka gudinnan Hera avvisar från grekiska fastlandet till Jonien på Medelhavets östra strand, som under antiken var en del av Grekland. Jonien (Ionia) kallas så efter henne, hon är urmoder till de östliga grekerna. IO är vulkanisk, där pågår en ständig aktivitet, vilket skiljer den från de andra Jupitermånarna, vilka är isiga platser.

Europa

Enligt sagan förförd av Zeus som tog formen av en tjur. Ytan täcks av is, men man har iakttagit geysirer som sprutar vatten från sprickor i isen. Många forskare anser att det finns en djup ocean under isen. Man kan gått så långt i spekulationer som att man föreslår att det kan finnas liv i Europa (på Jupiter-månen alltså, fast den gör sig bra som en tidningsrubrik).

Saturnus

Saturnus var romarnas skapargud. Namnet kommer möjligen från orden "Sator Turnus".

"Sator" är latin och betyder "såmannen" eller "skaparen". Turnus var etruskernas himmels gud och åskans god. Romarna fick en stor del av sin gudavärld från etruskerna. Turnus kan vara av samma ordstam som den nordiska åskguden Tor.

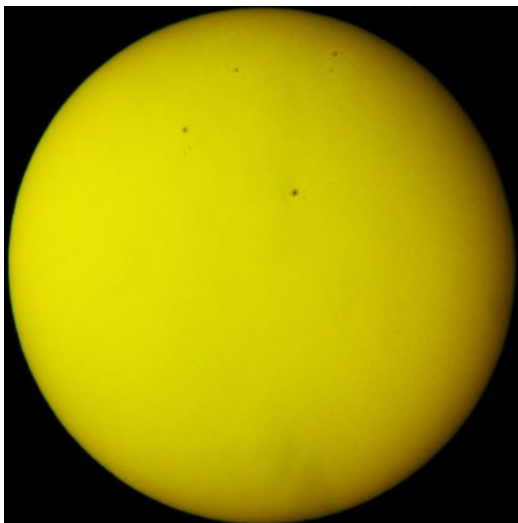
Saturnus har minst 150 månar, de flesta små. Störst är Titan, och näst störst Rhea.

Titan

Saturnus största måne, som är större än planeten Merkurius. Har upptäckts först under modern tid, och fått sitt namna efter grekiska sagornas jättar, Titaner, som var konkurrenter och fiender till de grekiska gudarna. Man har skickat en landare på Titan, som bl.a. fotograferade sjöar på denna måne. Det är inte vatten utan mer troligt metan i vätskeform.

Solen

Solen är inte någon planet förstås, som vi ser saken, fast i den antika Ptolemaiska världsbilden uppfattades Solen cirklande runt Jorden, och då var det Jorden som inte var någon planet.

Bilden av solen här är tagen av författaren genom ett solfilter och ett teleskop. Man kan se några solfläckar.

Grekernas solgud hette egentligen Helios, vilket betyder "Solen". Fast vi har lärt oss i skolan att han hette Apollon (stavas ofta också Apollo). Det grekiska ordet "apollon" betyder "yngling" (eller ursprungligen "tuppsyckling").

I den heliga staden Delphoi (eller Delfi som vi ofta brukar stava det), där fanns också sierskan Pythia, dyrkades solguden, och han fanns avbildad där som en staty föreställande en ung man. Det är därför grekerna talade om "Ynglingen i Delphoi" dvs. "Apollon". Det blev solgudens epitet, i viss mån uppfattat som ett namn, i alla fall hos dem som skrev klassisk grekisk litteratur. Det är så solguden kom att heta Apollon i våra skolböcker.

*Bilden till höger visar en kopia av en staty från antiken:
Apollo-Belvedere.*

Romarna dyrkade också solguden, ett bruk de tog österifrån. De kallade honom Solus Invictus, den Öövertvinnerliga Solen. Hans födelsedag firades vid vintersolståndet, vilket på kristen tid övergick till firandet av Kristi födelse.

Senare upptäckta himlakroppar

Planeterna Uranus och Neptunus var inte kända under antiken. De gavs dock namn efter antikens gudar, så namnskicket blev någorlunda enhetligt. Ytterligare himlakroppar som har upptäckts i solsystemet är asteroiderna, som det finns flera hundra kända, de flesta bara med ett nummer, men de större asteroiderna har ett namn. De flesta finner man i asteroidbältet mellan Mars och Jupiter. De fyra första som upptäcktes, i början av 1800-talet, kallades Ceres, Pallas, Juno och Vesta.

Uranus

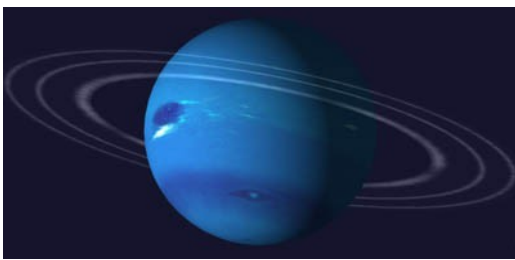
Den ljusblåa planeten med ringar, upptäcktes vid slutet av 1600-talet med hjälp av teleskop. Den är dock på gränsen att vara synlig med blotta ögat, och en del skarpögda säger ha fått syn på den, bara man vet exakt var leta.

Planetens liksom ligger på sin sida på banan, vilket är ovanligt bland planeter. Det anses betyda att någon himlakropp för länge sedan har varit nära förbi och liksom puttad på den med sin dragningskraft.

Den grekiska guden, himmelsguden och alla andra gudars fader, hette ursprungligen "Ouranos", Uranus är en latiniserad version.

Uranus har (minst) tjugosju månar, varav de fem största heter Miranda, Ariel, Umbriel, Titania och Oberon.

Neptunus

Det är också en blå planet med ringar, upptäcktes år 1846. Neptunus är en romersk havsgud, vilket ju passar bra för den djupt blåa planeten.

Neptunus största måne heter Triton. De mindre månarna heter Naiad, Thalassa, Despina, Galatea, Larissa och Proteus. De är små i jämförelse med

Triton. Det är troligast att dessa inre månar inte formades tillsammans med Neptunus. De blev istället skapade från utslungad material i en kollision mellan Triton och någon annan stor himlakropp. I solsystemets barndom fanns det en del vilsna sådana i rörelse runt omkring. De flesta störtade till slut in i någonting och det blev lugnt så småningom.

Neptunus är den yttersta av egentliga planeter. Utanför dess bana finns en omfattande ring av dvärgplaneter, däribland Pluto, tillsammans med Eris, som faktiskt verkar vara större än Pluto, och tusentals fler. Området kallas Kuiper-bältet.

... det var allt, så länge ...